

Пра будычыню Еўропы

Справаздачы 4

Забыты сусед – Беларусь
у кантэксце пашырэння Еўрапейскага Саюзу на ўсход

Варшава, верасень 2001

Аўтарскі склад:

Анна Наўмчук
Эўгеніюш Міроновіч
Павел Казанэцкі
Гжэгож Громадзкі

Супрацоўніцтва:

Агнежка Коморовска
Якуб Боратыньскі

Рэдактары:

Катажына Моравска
Адам Зеліньскі

Вёрстка:

Міхал Полоньскі

Выдаўца:

Польшча, Варшава,
вул. Сапежыньска (Sapierzyńska) 10a, 00-215
тел: (48-22) 536 02 00, факс: 536 02 20
europa@batory.org.pl, forum@batory.org.pl
<http://www.batory.org.pl>

ISSN 1641-9952

Публікацыя распаўсюджваецца бясплатна
Публікацыя дубліруецца на ангельскай, польскай і расійскай мовах.

Уступ

Гэты даклад з'яўляецца чацьвёртым з планаванай сэрыі прац, якія будуць прадстаўляць думку польскіх недзяржаўных колаў па тэме істотных (з пункту погляду еўрапейскага паяднання) міжнародных праблемаў.

Ініцыятарам гэтай ідэі з'яўляецца фонд ім.Стэфана Баторага. Мы запрашаем да супрацоўніцтва ў распрацоўцы наступных справазданняў іншыя недзяржаўныя арганізацыі.

Даклад, які мы прадстаўляем быў падрыхтаваны з дапамогай Усходне-еўрапейскага Дэмакратычнага Цэнтру – IDEE.

У працы над дакладам таксама прыймалі ўдзел незалежныя эксперты. Мы выказваем сваю вялікую падзяку за дарпамогу і цэнныя ўвагі ўсім, хто ўдзельнічаў у падрыхтоўцы гэтага выданьня.

Мы імкнемся праз выкарыстанне звычайнай для зхаднага адрэсата формы кароткіх дакладаў („*policy papers*”) абмяркоўваць справы еўрапейскай будучыні, а таксама паўплываць на паўстанне ў Польшчы дыскусіі на гэтую тэму. Але, разам з тым, мы не жадалі б абмяжоўвацца прадстаўленнем толькі польскага пункту погляду і інтарэсаў. Вельмі важным для нас з'яўляецца і тое, каб нашы прапановы ўлічвалі аспект агульнаеўрапейскай перспектывы і сталіся б рэальным укладам у дыскусію над знешняй палітыкай Еўразвязу.

Мы верым, што ў гэтай дыскусіі істотная роля належыць да неўрадавых арганізацыяў, таму што яны не звязаныя рознымі абмежаваньнямі, якія вынікаюць з цяперашняй палітыкі і „дэлікатных” перамоваў з Еўразвязам. Акрамя гэтага, нам здаецца, што думкі польскіх няўрадавых колаў могуць быць цікавымі, бо безумоўна, што мы глядзім на шмат справаў з трохкі іншай перспектывы чым сённяшнія члены ЕС.

Запрашаем да вывучэння і дыскусіі.
Фонд імя Стэфана Ваторага

Беларусь – суседка трох дзяржаваў (Латвіі, Літвы, Польшчы), якія на працягу некалькіх год маюць папоўніць пашыраны Еўрапейскі Саюз. Дачыненні з гэтай краінаю з больш як 10-мільённым жыхарствам будуць адной з важных праблем будучай замежнай палітыкі ЕС, гэтаксама як стасункі з Украінаю ці дыялог з Расіяй у пытанні Калінінградскай вобласці. Еўрапейскі Саюз на ўзроўні як Еўрапейскай камісіі, так і паасобных дзяржаваў-чальцоў, здаецца, яшчэ не да канца ўсведамляе гэты факт.

Прычын адсутнасці зацікаўлення Беларуссю з боку ЕС некалькі. Безумоўна, адной з іх ёсць тое, што для цяперашніх чальцоў Саюзу гэтая дзяржава – „далёкі край”, з якім ніхто не мяжуе. Вялікае значэнне мае таксама пашыранае перакананне, што Беларусь – гэта, уласна кажучы, частка Расіі, довадам чаго выступаюць падпісваныя абедзвюма дзяржавамі з сярэдзіны 1990-ых гг. інтэграцыйныя дамовы. Але найважнейшай, пэўна, прычынаю ігнаравання Беларусі застаецца адсутнасць палітычнай канцэпцыі дачынна гэтай краіны. Еўрапейскі Саюз дасюль бездапаможны ў адносінах да недэмакратычных дзеянняў беларускага прэзідэнта Аляксандра Лукашэнкі. Усё памянёнае прычынілася да таго, што ЕС не палічыў за патрэбнае выпрацаваць супольную стратэгію ў дачыненні да Беларусі, аналагічную тым, што датычаць Расіі і Украіны. Не толькі ЕС стаіць перад дылемаю, што зрабіць з Беларуссю. Цяжкасці з рэалізацыяй палітычнага курсу дачынна гэтай дзяржавы відавочныя таксама ў выпадку Латвіі, Літвы і Польшчы. Названыя краіны, аднак, аддаюць Беларусі значна болей увагі, чымся Еўрапейскі Саюз.

Каб зразумець сітуацыю, што пануе ў Беларусі, канечне трэба прыгледзецца да беларускага грамадства, а таксама да палітычнай эліты гэтай краіны. Вось чаму першая частка дакладу прысвечаная менавіта гэтай праблематыцы. Высновы з яе дазваляюць сфармуляваць рэкамендацыі, што складаюць другую частку дакладу. ■

I. Сацыяльная і палітычная сітуацыя ў Беларусі

1. Грамадства

Беларускае грамадства вельмі неаднароднае ў ацэнках усіх важных аспектаў публічнага жыцця. Лініі падзелу праходзяць часам на ўзроўні пакаленняў, нярэдка, аднак, яны адлюстроўваюць магчымасці доступу да альтэрнатыўных крыніц інфармацыі, а таксама ступень адукаванасці канкрэтнага асяроддзя. Актуальным застаецца таксама падзел грамадства на людзей паходжаннем з усходу і з захаду краіны. Асабліва ён праяўляецца ў палітычных падыходах.

Спосаб успрымання свету і сістэма каштоўнасцяў маладога пакалення, свядомасць якога фармавалася ў перыяд распаду Савецкага Саюзу і стварэння беларускай дзяржаўнасці, істотным чынам розняцца ад тых, якіх прытрымліваюцца людзі старэйшага і сярэдняга веку. Ужо вырасла пакаленне, што не ведае іншай бацькаўшчыны, чым незалежная Беларусь, узнікшая ў выніку распаду СССР у 1991 годзе. Цяжка цяпер напаткаць маладых беларусаў, якія настальгічна ўздыхаюць па няіснай Краіне Саветаў. Такая настальгія тым часам даволі пашыраная сярод людзей сярэдняга і старэйшага пакаленняў. Сказанае, аднак, не азначае, што моладзь скрозь атаясняе сябе з апазіцыяй. Грамадства ў цэлым не выражае даверу да палітычнага класу. І гэты скептыцызм асабліва прыкметны сярод маладога пакалення.

Даволі высокі ўзровень адукацыі, доступ да Інтэрнэту, а таксама ўсё большая мабільнасць беларускай моладзі, асабліва той, што жыве ў Менску, дазваляюць ёй параўноўваць этычныя падыходы і якасць мыслення нацыянальнага палітычнага класу з падыходамі і мысленнем еўрапейскіх палітыкаў. Маладое пакаленне ўжо далёка адышло ад савецкага свету, тады як палітыкі, у тым ліку й апазіцыйныя, паранейшаму глыбока прывязаны да мінуўшчыны. Нават прэзэнтуючы крайне антыкамуністычныя погляды, апяруюць паняткамі і ўяўленнямі пра палітыку і грамадства, характэрнымі для савецкай палітычнай эліты.

Парасійская арыентацыя Лукашэнкавага рэжыму не супярэчыць чаканням беларускага грамадства. Перш за ўсё гэта вынікае з сямейных повязяў грамадзянаў Беларусі, з якіх звыш 30 % маюць блізкіх сваякоў у Расіі. Многія беларусы атрымлівалі адукацыю ў расійскіх універсітэтах або распачыналі ў Расіі свае палітычныя і прафесійныя кар’еры. Разам з расіянамі яны служылі ў Савецкай Арміі. Усе гэтыя чыннікі фармуюць спецыфічную сістэму лучнасці з грамадзянамі Расіі – лучнасці, якой не можа ігнараваць ніводны палітык, што прэтэндуе на кіраўнічыя пасады ў Менску.

Гэта, аднак, не азначае, што ажыццяўляная Лукашэнкам палітыка інтэграцыі Беларусі і Расіі зазнае поўную грамадскую падтрымку. Ухваляючы цеснае эканамічнае, палітычнае і вайсковае супрацоўніцтва з Расіяй, беларусы не пагаджаюцца на абмежаванне дзяржаўнага суверэнітэту сваёй краіны. Боязь выклікае галоўным чынам перспектыва службы беларускіх салдатаў у Чачні або ў расійскіх гарнізонах у Цэнтральнай Азіі.

Існаванне беларускай дзяржавы мае асаблівую каштоўнасць прыблізна для 20 % жыхароў Беларусі з моцным пачуццём нацыянальнай свядомасці. Гэтая частка грамадства выказваецца між іншага за як мага шырэйшае ўжыванне беларускай мовы ва ўстановах і школах, апелюе таксама да гістарычных традыцыяў, звязаных з беларускай культураю і дзяржаўнасцю. У вачах гэтай часткі грамадства Лукашэнкаў рэжым з яго захадамі на карысць расійскай мовы і ігнараваннем фактаў беларускай гісторыі выглядае антынародным.

Большасць з засталых 80 % грамадства не адмаўляе патрэбы існавання беларускай дзяржавы. Прыхільнае стаўленне да беларускай дзяржаўнасці расце ў грамадстве разам са зменаю пакаленняў. Можна дапусціць, што з адыходам пакалення, якое з настальгіяй успамінае СССР, праблема стаўлення да незалежнасці беларускай дзяржавы сыдзе на нішто.

На працягу апошняга дзесяцігоддзя сотні тысяч беларусаў пабывалі ў розных еўрапейскіх краінах. Параўноўваючы Еўропу і Расію, яны выказваюцца хутчэй за еўрапеізацыю Беларусі. Больш як палова беларускіх грамадзянаў падтрымлівае ўступленне сваёй краіны ў Еўрапейскі Саюз. Праблемаю застаецца, аднак, паўсюдная нявера ў магчымасць перамен, што маглі б вывесці Беларусь на еўрапейскі шлях.

Дэмакратыя, падваліны якой будаваліся ў 1990-1994 гг., не была прынятая беларусамі. Да сённяшняга дня для ладнай часткі грамадзянаў яна асацыюецца з анархіяй, інфляцыяй і пустымі паліцамі крамаў. Адсутнасць інстытутаў самакіравання вядзе да таго, што адзінымі праявамі дэмакратыі ёсць парламенцкія і прэзідэнцкія выбары. Аднак большасць людзей успрымае іх як тэхнічную працэдуру, якая заключаецца ў фармальным ухваленні раней ужо абраных дзяржаўных уладаў. Большасць беларусаў верыць таксама ў дзейнасць сістэмы, угрунтаванай на аднаасобным кіраўніцтве правадыра, увасобленнем якога выступае Аляксандр Лукашэнка. Адно сярод інтэлігенцыі і моладзі дамінуюць імкненні дэмакратызаваць краіну паводле еўрапейскіх стандартаў.

Лукашэнкава ўлада толькі памацніла няверу ў магчымасць дэмакратычных пераўтварэнняў. Выбарамі і рэфэрэндумамі, што сталіся палітычным фарсам на апраўданне аўтарытарнай формы кіравання, былі скампраметаваны асноўныя інструменты дэмакратыі. У паўсюдную з'яву разраслося ў штодзённым жыцці абыходжанне закону, якое вынікае з пераканання ў фікцыйнасці права. Зрэшты, наіўна было б прытрымлівацца юрыдычных нормаў, да якіх самі іх стваральнікі не ставяцца сур'ёзна.

Большасць насельнікаў Беларусі жыве ў нястачы. Заробкаў, эквівалентных некалькім дзясяткам еўра, не стае для нармальнага пражыцця, дарма што па-ранейшаму нізкімі застаюцца платы за кватэры і камунальныя паслугі. У асабліва драматычным становішчы – вяскоўцы. Без ураджаю з невялікіх дзялянак ці прыдамоўных гародчыкаў іх жыццё было б папросту немагчымае. Большасць гарадскіх жыхароў, ад універсітэцкіх прафесараў да рабочых, таксама ўрабляе такія дзялянкі. Гэтая праца дае каля 30 % усіх спажываных у Беларусі прадуктаў.

Значная частка беларускіх грамадзянаў валодае, аднак, грашовымі рэсурсамі, у колькі разоў вышэйшымі за афіцыйныя даходы. Гэта эфект спецыфічнага ў Беларусі стаўлення да закону. Ніводзін фінансавы адзел няздатны вызначыць даходаў тысяч людзей, якія займаюцца прыгранічным гандлем. Паводле падобных правілаў функцыянуе ўвесь беларускі бізнэс. Супрацоўнікі прыватных фірмаў, каб пазбегчы празмернага падаткаабкладання, афіцыйна атрымліваюць зазвычай адно частку заробленай імі сумы. Засталую частку працадаўцы аддаюць ім, не пакідаючы ніякага следу ў дакументах, які б сведчыў пра такую грашовую аперацыю.

Чорны рынак у беларускай эканоміцы (пры існаванні разгалінаванай сеткі службаў фінансавага кантролю) – гэта рэакцыя на празмерны фіскалізм дзяржавы. У прынцыпе ўсякая гаспадарчая дзейнасць, праводжаная згодна з законам, была б стратнай. У агульным парыве беларусы імкнуцца скрыць свой маёмасны стан. Часта людзі, дэкларуючы даходы на ўзроўні 50 еўра за месяц, могуць аказацца ўладальнікамі новых аўтамабіляў і найсучаснейшай кампутарнай тэхнікі, аматарамі адпачынку на знакамітых курортах Еўропы. Дэманстрацыя заможнасці непрыхільна ўспрымаецца суграмадзянамі. Большасць уяўляе сабе багацце як вынік несумленых дзеянняў. Таму з ухвалаю прымаецца рыторыка Лукашэнкі з заявамі пра барацьбу з карупцыяй і арганізаванай злачыннасцю, а асабліва – эфектныя арышты дырэктараў вялікіх прадпрыемстваў у прысутнасці тэлекамер. Сярэдні грамадзянін Беларусі жыве ў перакананні, што яго бесперастанна абкрадаюць – несумленныя чыноўнікі, камерсанты і працадаўцы; пры гэтым ён ніколі, аднак, не задумляецца пра ўласныя паводзіны, якія не выключваюць абыходжання ці парушэння закону.

Палітычная свядомасць грамадзянаў Беларусі фармуецца галоўным чынам пад уплывам расійскіх сродкаў масавай інфармацыі. Тое, што дзеецца ў свеце, беларусы ацэньваюць найчасцей катэгорыямі каментатараў папулярных расійскіх тэлеканалаў; болей таксама цікавяцца тым, што адбываецца ў Расіі, а не ў Беларусі. Сітуацыя ва ўласнай краіне рэгулярна разглядаецца як вынік ведзенай у Маскве палітычнай гульні. Нудная беларуская тэлевізія не становіць у прынцыпе ніякай канкурэнцыі для некалькіх прывабнейшых расійскіх тэлеканалаў. Існуючая ў Беларусі інфармацыйная сістэма, у якой даміноўную ролю адыгрываюць расійскія тэлеканалы, з аднаго боку, прывучае людзей ставіцца да свайго краю як да расійскай правінцыі, з другога боку, цягам некалькіх год забяспечвала мінімум ведаў пра асновы дэмакратыі і элементы рынкавай эканомікі.

Больш прарасійская, прасавецкая і пралукашэнкаўская – Усходняя Беларусь. Жыхары гэтай часткі краіны больш рашуча выказваюцца за інтэграцыю з Расіяй. У Гарадзенскай і Берасцейскай абласцях на захадзе краіны, дзе ладная частка грамадзянаў Беларусі жыве з прыгранічнага гандлю з Польшчаю, са страхам успрымаюцца звесткі пра перспектывы ўвядзення візаў і магчымасць абмежавання пасажырскага руху. У заходняй частцы краіны даступныя два каналы Публічнай польскай тэлевізіі, якія інфармуюць пра Польшчу, зарыентаваную на адаптацыю заходнееўрапейскіх стандартаў. Відавочная воля грамадзянаў Беларусі захавець адкрытыя межы з Польшчаю як акном з відаллю на ўвесь свет, можа, не да канца зразумелы, як свет з постсавецкай прасторы, але зваблівы угледнаю перспектываю дабрабыту і свабоды.

2. Палітыка

Беларусь – краіна з аўтарытарным рэжымам, збудаваным на нетрывалых асновах. Рэч у тым, што функцыянаванне рэжыму звязанае выключна з перыядам кіравання харызматычнага прэзідэнта Аляксандра Лукашэнкі, які, карыстаючыся паўнамоцтвамі, што дае яму дапоўненая з ягонай ініцыятывы канстытуцыя, прымае найважнейшыя рашэнні у сферы як унутранай, так і замежнай палітыкі. З вялікай доляю праўдападобнасці можна прадбачыць, што магчымая змена на пасадзе прэзідэнта немінуча мела б вынікам заняпад пабудаванай Лукашэнкам сістэмы.

Функцыянаванне Лукашэнкавага рэжыму і эфектыўнае з гледзішча яго інтарэсаў кіраванне краінаю магчымыя дзякуючы існаванню цэнтралізаванай структуры дзяржаўнай адміністрацыі, якая верна выконвае прэзідэнцкія пастановы. Гэтая цэнтралізаваная сістэма ўлады ідэальна апраўдвала сябе ў часе дагэтулешніх выбараў і рэфэрэндумаў, эфектыўна забяспечваючы перамогу на іх прэзідэнту і ягонаму палітычнаму лагеру. Аднак падпарадкаванне чыноўнікаў прэзідэнту не вынікае ані з іх асабістай адданасці, ані з ідэйнай падтрымкі прэзідэнцкай палітыкі. Яно – хутчэй вынікам звычайнага канфармізму і бязі страціць пасады ў выпадку краху Лукашэнкавага рэжыму. Можна, такім парадкам, насмеліцца на сцверджанне, што непрыхільнай да Лукашэнкі бюракратыі не хапае пакуль імпульсу для бунту супраць свайго патрона. Пры пэўных акалічнасцях, аднак, тое, што сёння дзее на карысць прэзідэнта – канфармізм і безыдэйнасць, магло б хутка стаць ахілесавай пятою ягонага рэжыму. Прынамсі частка сённяшніх саюзнікаў Лукашэнкі схілялася б да выхаду з яго лагера, каб жа ў Беларусі з'явіўся кандыдат, які карыстаўся б дастаткова вялікай падтрымкаю ў грамадстве і меў шанцы як роўны павесці з Лукашэнкам змаганне за пост прэзідэнта. Бо хаця Лукашэнка ўвесь час і лідзіруе ў сацыялагічных апытаннях, яго папулярнасць сістэматычна падае, тады як грамадская падтрымка апазіцыйных палітыкаў хоць нязначна, але расце. Знакам тым, калі б у Беларусі адбыліся свабодныя і дэмакратычныя выбары, пераабранне Лукашэнкі ўжо не было б, як дагэтуль, наперад прадвызначана.

Стаўленне беларускай бюракратыі да Лукашэнкі залежыць найперш ад пазіцыі Расіі. Бюракратыі

бракуе веры ў свае сілы, а таксама здольнасці да самастойнага палітычнага дзеяння. Мала таго, яна прытрымліваецца ўсеагульнага ў Беларусі меркавання, што ключ ад далейшага лёсу Лукашэнкавага рэжыму знаходзіцца ў Маскве. Вось чаму таксама нават незадаволеная праўленнем Лукашэнкі частка бюракратыі чакае магчымага выразнага сігналу з Крэмаля. Гэта не азначае, што беларуская бюракратыя цалкам ідэнтыфікуе свае інтарэсы з інтарэсамі Расіі. Сведчаннем тут хаця б той факт, што многія былыя прэзідэнцкія чыноўнікі (сярод іх таксама некаторыя з цяперашніх кандыдатаў на пасаду прэзідэнта) дакараюць Лукашэнку за вядзенне прарасійскай палітыкі, якая шкодзіць інтарэсам Беларусі (у прыватнасці, за продаж расіянам па заніжаных цэнах беларускай дзяржаўнай маёмасці наўзамен за падтрымку на выбарах).

Беларускую бюракратыю жахаюць факты выпіскання яе расіянамі з адміністрацыяў, службаў бяспекі, кіраўнічых пасадаў у войску, а таксама пераймання банкамі і фірмамі з Расійскай Федэрацыі беларускага нацыянальнага набытку. Страх перад маргіналізацыяй – палітычнай і прафесійнай – паралізуе, аднак, беларускія эліты, не дазваляючы ім актыўна процідзеяць напору расіянаў.

Падтрымка Масквы мае сэнна для Лукашэнкі ключавое значэнне. Цаною гэтай падтрымкі – усё большая яго падлегласць Расіі. Масква, са свайго боку, выкарыстоўваючы няўпэўненасць Лукашэнкі напярэдадні выбараў, стараецца прымусіць яго пайсці на саступкі ў пытаннях, якія лічыць для сябе істотнымі. Найбольш яскравым прыкладам гэтага стала падпісанне пры канцы мінулага году пагаднення пра ўвядзенне агульнай валюты і адыход Менску ад крытыкі расійскага патрабавання стварыць адзіны эмсійны цэнтр у Маскве. На практыцы гэта азначае страту Беларуссю аднаго з атрыбутаў яе суверэнітэту.

Маскоўская падтрымка мае для Лукашэнкі асаблівае значэнне таксама й таму, што дасюль яна гарантавала яму дастатковае замежнае прыкрыццё. Расія – адна з нямногіх дзяржаваў, якая цалкам прызнае Лукашэнкаў рэжым і, выконваючы ролю яго заступніка і „адваката” на міжнароднай арэне, прычыняецца такім чынам да яго захавання. Дагэтулешняя стратэгія заходніх дзяржаваў і міжнародных арганізацыяў, угрунтаваная на дапушчэнні, што лібералізацыю Лукашэнкавага рэжыму ўдасца „абладзіць” пры пасярэдніцтве Масквы, зазнала фіяска. Больш за тое, гэтая стратэгія ўмацоўвае не толькі Расію, але й беларускую грамадскую думку ў перакананні, што лёс Беларусі па-ранейшаму вырашаецца найперш у Маскве. Ізаляцыя Захадам беларускіх уладаў паглыбляе комплекс беларускай бюракратыі перад „старэйшымі братамі” з Усходу і паралізуе патэнцыял хоць якіх яе дзеянняў супраць Лукашэнкі. Тым часам Расія, насуперак спадзяванням заходніх дзяржаваў, не выстаўляе прэзідэнту Беларусі ніякіх патрабаванняў, дачынных лібералізацыі яго рэжыму, скажам, правядзення свабодных і дэмакратычных выбараў. Вельмі праўдападобна, што Крэмль, рэалізуючы сваю палітыку інкарпарацыі Беларусі, будзе схільны прызнаць перамогу Лукашэнкі на прэзідэнцкіх выбарах, нават калі яны будуць праведзеныя ў варунках, якія не забяспечваюць электарату аўтэнтычнай свабоды выбару, або калі іх вынікі будуць папросту сфальсіфікаваныя. Лукашэнка ж у сваю чаргу, адчуваючы своеасаблівую згоду Масквы на бяспраўныя дзеянні і імкнучыся любой цаною захаваць уладу ў краіне, не пойдзе на рызыку правядзення выбараў згодна з прынятымі ў дэмакратычных дзяржавах стандартамі. Пра гэта сведчыць увесь ранейшы ход выбарчай кампаніі.

Беларуская апазіцыя, выкараненая пасля праведзенага ў 1996 г. канстытуцыйнага рэферэндуму з дзяржаўных структур і выстаўленая на перыферыю палітычнага жыцця, не мае фактычна ніякіх магчымасцяў уздзеяння на рэжым Лукашэнкі. Нават тыя нешматлікія саступкі, на якія беларускія ўлады пайшлі ў дачыненні да апазіцыі, былі перадусім вынікам міжнароднага ціску. Дзяржаўная манаполія на электронныя СМІ абмяжоўвае поле актыўнасці апазіцыйных асяродкаў для арганізаваных імі антыпрэзідэнцкіх дэманстрацыяў. Хаця гэтыя асяродкі карыстаюцца ўвогуле невялікай грамадскай падтрымкаю, менавіта дзякуючы іх актыўнасці міжнародная супольнасць

паінфармаваная пра выпадкі парушэння законаў і абмежавання грамадзянскіх свабод у Беларусі. Дарма што дэмакратычныя асяродкі скрозь ацэньваюцца як слабыя, акурат яны становяць найактыўнейшую частку беларускага грамадства. Цяжка сёння сабе ўявіць, што яны могуць пагадзіцца з фактычным паглыннаннем іх краіны мацнейшым суседам. Гэтая акалічнасць – асноўны, як можна меркаваць, чыннік частковага стрымлівання імперскіх планаў Масквы дачынна Беларусі.

Сур’ёзным рэзервам апазіцыі – і гэта выдзяляе Беларусь на прасторах СНД – ёсць шырока разгалінаваная сетка няўрадавых арганізацыяў, у якіх знаходзіць прыстанак і шмат хто з апазіцыйных палітыкаў. Наступствамі кіравання беларускіх уладаў, заклапочаных захаваннем свайго манапольнага становішча ва ўсіх сферах грамадскага жыцця, сталася апазіцыйнасць і палітызацыя беларускага „трэцяга сектару”. У адрозненні ад апазіцыйных палітычных партыяў, актыўнасць якіх канцэнтруецца перш за ўсё ў сталічным Менску, няўрадавыя арганізацыі ахопліваюць сваёй чыннасцю таксама й правінцыю. Яны спрыяюць будаванню падвалін незалежнай ад дзяржаўных структур грамадзянскай супольнасці. Гэта дазваляе меркаваць, што працэсы фармавання беларускага грамадства і народу будуць доўжыцца надалей, нягледзячы на панаванне ў Беларусі аўтарытарнага і індывідуальнага ў нацыянальным плане рэжыму.

Варты адзначэння настроі ў дачыненні да Еўрапейскага Саюзу, паноўныя сярод апазіцыйнай палітычнай эліты і нават часткі людзей цяперашняга апарату ўлады. ЕС ёсць для іх сімвалам дабрабыту. Важнай таксама з’яўляецца ацэнка краін-чальцоў Еўрасаюзу як дзяржаваў, у якіх выконваюцца законы. ■

II.

II. Рэкамендацыі

Еўрапейскі Саюз і краіны-кандыдаты на ўступленне ў яго павінны ўсведамляць, што іх дзеянні дачынна Беларусі могуць не прынесці ў кароткім часе меркаваных вынікаў. Трэба хутчэй настроіцца на працяглыя захады, не знеахвочваючыся праз адсутнасць імгненна пераканаўчых эфектаў. Нельга, разам з тым, выключыць магчымасць раптоўных палітычных перамен у Беларусі, якія зрабілі б рэальным устанаўленне Еўрапейскім Саюзам паўнацэнных кантактаў з гэтай краінаю. Вось чаму належыць ужо цяпер выпрацаваць зладжаную палітыку ў дачыненні да Беларусі, каб не быць заспетымі знянацку магчымым развіццём падзеяў.

1. Новая палітыка ЕС дачынна Беларусі

З боку ЕС вельмі важна было б разглядаць Беларусь як суб'ект у міжнароднай палітыцы Саюзу. Дачыненні з Беларуссю не могуць весціся ў кантэксце сувязяў ЕС з Расіяй. Беларусь павінна стаць часткаю новай усходняй палітыкі ЕС, уважлівай да этнічна разнастайнай прасторы, з якой Саюз будзе беспасярэдне межаваць пасля пашырэння на ўсход. Недапушчальны разгляд Беларусі як часткі расійскай сферы ўплываў, характэрны для некаторых краін ЕС. Прыкладам тут – супольны аналіз дэпартаменту планавання міністэрстваў замежных справаў Нямеччыны і Францыі. У ім адкрыта сказана пра Маскву як натуральны цэнтр цяжару для краін СНД і выключаная магчымасць уваходжання ў будучыні ў склад ЕС між іншых краін і Беларусі.

Зыходзячы з палажэння пра суб'ектнасць Беларусі ў замежнай палітыцы Саюзу, Брусэль павінен уплываць на сітуацыю ў гэтай краіне не праз Маскву, а праз наўпроставыя дыпламатычныя захады ў Менску. У вядзеных з Расіяй размовах ЕС мае выразна падкрэсліваць, што Маскве не варта падтрымліваць недэмакратычны рэжым Лукашэнкі. Падтрымка расійскімі ўладамі гэтага рэжыму з'яўляецца для развіцця дачыненняў ЕС-Расія такой самай праблемаю, якой нядаўна было пытанне расійскай падтрымкі рэжыму Слабадана Мілошавіча.

ЕС павінен афіцыйна заявіць, што ён не выключае ў будучыні чальцоўства Беларусі ў Саюзе. Адным з галоўных палажэнняў памянёнай новай усходняй палітыкі ЕС, у якой бы знайшлося месца й для Беларусі, было б падтрыманне праеўрапейскіх дзеянняў уладаў гэтай краіны. Умоваю залучэння Беларусі ў будучыні ў лік кандыдатаў была б воля на ўваходжанне ў склад ЕС, выражаная дэмакратычна абранымі ўладамі дзяржавы, а таксама прызнанне імі канечнай патрэбы адпаведнасці Беларусі капэнгагенскім крытэрам. Робячы выснову з ранейшай практыкі, цяжка сабе ўявіць, каб гэтую ўмову мог выканаць Лукашэнка. Такім чынам, пастулат скіраваны хутчэй да наступных кіраўнікоў Беларусі.

Паказ Саюзам еўрапейскай перспектывы для Беларусі процідзеяў бы стэрэатыпу „нас ніхто ў Еўропе не чакае”, пашыранаму ў гэтай краіне, у тым ліку і ў асяроддзі палітычнай эліты.

Ужо цяпер Саюз павінен падрыхтаваць праграму канкрэтнай дапамогі (напр., ільготы пры доступе на рынак ЕС беларускіх тавараў) на выпадак пазітыўных перамен у Беларусі. У пэўным сэнсе гэта было б паўтарэннем сербскага варыянту.

У асяроддзях экспертаў у краінах цяперашняга ЕС можна сустрэцца з асцярогаю, што праеўрапейскія захады ў дачыненні да Беларусі будуць трактавацца Масквою як палітыка антырасійская. Большасць расійскай палітычнай эліты ўспрымае Беларусь або як частку Расіі, або як краіну, натуральным чынам прыналежную расійскай сферы ўплываў. Такі падыход з пункту погляду ЕС не ідзе на карысць, бо гэта праява імперскага мыслення расійскай эліты, зважаючы на якое цяжка сабе ўявіць добрыя сувязі ЕС і Расіі. Шанцам на прынамсі частковую змену ранейшага непазітыўнага спосабу мыслення расійскай палітычнай эліты было б перакананне яе ў тым, што толькі цеснае супрацоўніцтва з Саюзам такіх краін, як Беларусь, а таксама самой Расіі можа прывесці да паляпшэння эканамічнай сітуацыі на постсавецкай прасторы.

2. Працідзеянне ізаляцыі

Вялізнае значэнне для фармавання ў Беларусі грамадскіх падыходаў, пазітыўных з гледзішча ЕС, мае магчымасць свабодных паездак жыхароў гэтай краіны ў Саюз. Вось чаму трэба максімальна спрасціць парадак выезду грамадзянаў Беларусі ў ЕС у рамках *acquis Schengen*. Гэта будзе важна асабліва пасля ўваходжання ў Еўрасаюз беспасярэдніх суседзяў Беларусі – Літвы, Латвіі і Польшчы. У будучыні, як мага бліжэйшай, ЕС павінен разгледзець магчымасць выключэння Беларусі з чорнага спісу краін, грамадзянам якіх патрэбныя візы для ўезду на тэрыторыю Саюзу.

Кантакты з суседзямі, што стануць чальцамі ЕС, для беларусаў асабліва важныя, улічваючы магчымасці выездаў у гэтыя краіны вялікай колькасці грамадзянаў Беларусі. Паездкі ў Літву, Латвію і Польшчу дапамагаюць беларусам на свае вочы пераканацца ў карысці, якая вынікае з еўрапейскай інтэграцыі.

Каб прадухіліць ізаляцыю Беларусі, варта інвеставаць у пабудову праеўрапейскай эліты. Асабліва важныя стыпендыяльныя праграмы для моладзі. Беручы пад увагу моўную блізкасць, значную частку гэтых праграм можна было б рэалізоўваць у Польшчы. Навучанне маладых людзей паблізу Беларусі дае большую гарантыю, што ладная іх частка не страціць кантактаў з бацькаўшчынаю і туды вернецца. Пры выездах на большую адлегласць многія людзі хочучь застацца у аддаленых ад Беларусі краінах, адначасна трацячы кантакт з бацькаўшчынаю.

Веды пра тое, што такое ЕС, у Беларусі далёкія ад здавальняючых. Затым жа належала б правесці інфармацыйную акцыю пра Еўрасаюз. Варта было б, напр., зарганізаваць еўрапейскія дні ў Менску і ў іншых гарадах Беларусі. Больш актыўную ролю ў папулярызацыі ЕС у Беларусі маглі б адыграць пасольствы дзяржаваў-чальцоў Саюзу.

ЕС не павінен унікаць дыялогу з Беларуссю і на ніжэйшым узроўні. Кантакты з беларускай бюракратыяй, якая сёння падтрымлівае Лукашэнкаў рэжым, але ў будучыні можа стаць на бок іншых прэтэндэнтаў на ўладу, могуць мець ключавое значэнне для будучых стасункаў Еўрасаюзу і Беларусі. Многія ж ініцыятывы, ухваленыя на найвышэйшых узроўнях, могуць, як вядома, эфектыўна тармазіцца ўсюдыснай мясцовай бюракратыяй.

3. Узаемадзеянне з няўрадавым сектарам і прафсаюзамі

Ва ўмовах абмежаваных кантактаў на дзяржаўным узроўні з Беларуссю асаблівае месца павінна заняць узаемадзеянне з беларускім няўрадавым сектарам і прафсаюзамі. Кантакты паміж няўрадавымі арганізацыямі Беларусі і аналагічнымі структурамі з дзяржаваў ЕС і краін-кандыдатаў на ўступленне ў Саюз дазволілі б пераламаць нарастаючы псіхоз ізаляцыі і варожасці да чужых, на якім грунтуецца цяперашні недамакратычны рэжым.

Ніякія прадпісанні не могуць прыпыніць росту ў Беларусі грамадскай актыўнасці. Абмежавальныя ў дачыненні да праяваў грамадскай чыннасці захады ўладаў, а таксама адсутнасць падтрымкі для такога роду дзейнасці могуць стрымаць беспасярэдняе супрацоўніцтва дзяржаваў ЕС з беларускімі арганізацыямі. Усё гэта, аднак, не можа перашкодзіць грамадзянам краін Саюзу і прадстаўляным імі няўрадавым арганізацыям ажыццяўляць неадкладную гуманітарную дапамогу і шырыць веды з розных галін жыцця.

Пабудова грамадзянскай супольнасці, якая была б не прадметам маніпуляцыяў улады, а суб'ектам унутранай палітыкі, – гэта адзіны спосаб змяніць грамадскую, палітычную і эканамічную сітуацыю ў Беларусі і забяспечыць далейшае развіццё гэтай краіны. Канечне патрэбная пры гэтым перадача досведу і ведаў, важных для будавання грамадзянскай супольнасці. Пры рэалізацыі праектаў, скіраваных на Беларусь, патрэбнае таксама блізкае супрацоўніцтва няўрадавых арганізацыяў краін ЕС з аналагічнымі структурамі з дзяржаваў-кандыдатаў на ўступленне ў Саюз, найперш з Літвы, Латвіі і Польшчы. У выпадку праектаў няўрадавых арганізацыяў краін ЕС з удзелам беларускіх партнёраў варта было б забяспечыць лягчэйшы доступ да грошай Еўрапейскага Саюзу.

Рост актыўнасці мясцовых асяродкаў можа стымуляваць працэс стварэння грамадзянскай супольнасці ў Беларусі. Вось чаму рэалізацыя многіх міжнародных лакальных праектаў магла б адыграць значэнную ролю ў фармаванні грамадскіх падыходаў у Беларусі, стрыманні няўхільнага збяднення беларускага жыхарства і пераадоленні ізаляцыі, якая спараджае ксенафобію.

Яшчэ адзін важны пастулат – развіццё Еўрапейскім Саюзам супрацоўніцтва прафсаюзаў краін ЕС і краін-кандыдатаў на ўступленне ў Саюз з прадстаўнікамі розных прафсаюзных арганізацыяў Беларусі. Для папулярызацыі дэмакратычных падыходаў у беларускім грамадстве велізарнае значэнне мае выхад на рабочае асяроддзе.

4. Падтрымка незалежных СМІ

Асноваю функцыянавання недэмакратычнага рэжыму ў Беларусі застаецца ізаляцыя краіны і абмежаванне доступу грамадзянаў да інфармацыі. Тэлевізійныя станцыі, з выняткам расійскіх, знаходзяцца пад кантролем рэжыму. Адсутнічаюць айчыныя незалежныя электронныя СМІ. Існаванне ў Беларусі некалькіх камерцыйных FM-радыёстанцыяў таксама не дае доступу да нецэнзураванай інфармацыі.

Затым якраз асаблівую ролю адыгрывае беларуская незалежная прэса. Даследаванні паказваюць, што адзін паасобнік незалежнай газеты чытае ў залежнасці ад выдання ад 5 да 10 чалавек. Вось чаму, хаця агульны наклад незалежнай прэсы складае каля 250 тысяч паасобнікаў, рэальна яна мае значна шырэйшае поле ўздзеяння. Паўмільённы наклад галоўнай афіцыйнай газеты „Советская Белоруссия” пры дзясятках іншых афіцыйных выданняў сведчыць, аднак, пра манапалізацыю СМІ рэжымам. Таму падтрымка свабоднай прэсы як адзінага сродку, які гарантуе грамадству доступ да альтэрнатыўнай інфармацыі, канечне патрэбная для пабудовы грамадзянскай супольнасці ў Беларусі. ■

Пра будучыню Еўропы

Серыя справаздач „Пра будучыню Еўропы”

Папярэдне выдадзеныя:

*Даклад 1. ПЕРПМАГЧЫ ВАРОЖАСЦЬ:
КАЛІНІНГРАД ЯК АНКЛАЎ РАСІІ Ў МЕЖАХ ЕЎРАЗВЯЗУ.*

*Падрыхтаваны пры супрацоўніцтве з Цэнтрам Міжнародных Адносінаў
і Культурніцкай асацыяцыяй „Барусія”.*

Тэкст дубліруецца на ангельскай, польскай і расійскай мовах.

Таксама прадстаўлена электронная версія.

<http://www.batory.org.pl/ftp/program/europejski/raport1/rtf>

Даклад 2. АДЧЫНЕННЫЯ ДЗВЕРЫ. УСХОДНЯЯ МЯЖА ПАШЫРАНАГА ЕЎРАЗВЯЗУ.

Падрыхтаваны пры супрацоўніцтве з Інстытутам Грамадзкіх Спраў

Тэкст дубліруецца на ангельскай, польскай і расійскай мовах.

Таксама прадстаўлена электронная версія.

http://www.batory.org.pl/ftp/program/europejski/Raport_Schengen_pl.rtf

*Даклад 3. ПРАЕРАПЕЙСКІЯ АТЛАНТЫСТЫ. ПОЛЬШЧА І ІНШЫЯ КРАІНЫ
ЦЭНТРАЛЬНАЙ І ЎСХОДНЯЙ ЕЎРОПЫ ПАСЛЯ ЎВАХОДУ Ў ЕЎРАЗВЯЗ*

Падрыхтаваны пры супрацоўніцтве з Цэнтрам Міжнародных Адносінаў

Тэкст дубліруецца на ангельскай, польскай і расійскай мовах.

Таксама прадстаўлена электронная версія.

<http://www.batory.org.pl/ftp/program/europejski/raport3.rtf>

Фонд імя Стэфана Баторага

Польшча, Варшава,

вул. Сапежыньска (Sapirzy?ska) 10a, 00-215

тел: (48-22) 536 02 00, факс: 536 02 20

е-мэйл: europa@batory.org.pl, forum@batory.org.pl

<http://www.batory.org.pl>

Усхдне-еўрапейскі Дэмакратычны Цэнтр – IDEE

Польшча, Варшава

Вул.Шпітальна 5.16

00-031

тел. (48-22) 827 95 87, 828 03 50